

Czakó Gábor
Nyelv és zene

A nyelv és a népzene a kultúra és az élet két alapköve. Vajon milyen a viszony a magyar nép beszéde és zenéje között? Az iskolában azt tanultuk, hogy nyelvünk finnugor, zenénk törökös, tehát semmi közük egymáshoz.

Nyelvünk oly gazdag és egyszerű, amilyen csak egy ősi nyelv lehet. Korosságát alátámasztja zenénk régisége is, melyről Kodály Zoltánt idéztem A magyar nyelv lelkéről c. esszéjében¹.

. Környékünkön rokontalan zenénk és nyelvünk benső erejéből tartja magát az idegen közegben. Mi lehet ez a benső erő?

Elemi élményünk a todalékolás. De mit toladékolunk? Ha például *szemérmetlenkedünk* szavunkról leszedjük a ragokat, képzőket, jeleket, marad a gyök, amelyből, mintegy gyökérből hajtanak ki a szavak és bokraik. *Szem* gyökszavunkból népes család sarjadt – a tyúkszemtől a szemérmetlenen át a személyig. A változtató hatások megtorpannak, lelassulnak egy-egy szócsoporthoz, mert olykor száznál több szónak és a bennük rejlő szemléletnek egyszerre kellene módosulnia. Tehát a gyökrend a nyelv benső, megtartó ereje. Erről bővebben lesz szó A magyar nyelv lelkéről c. esszének A gyökrendről szóló fejezetében.

Juhász Zoltán bizonyította be, hogy népzeneink is apró – gyökszerű – motívumokból épül. A nyelvjárások rendszerint nyelvbontók, ám a mi tájbeszédeink közti különbség a gyökrendnek köszönhetően csekély; a göcseji tökéletesen fogja a palaócot, a témérinit, a szögedit. Zenénkben ugyanígy nem különültek el nyelvjárások! Kodály Zoltán így ír: „*A zenei néphagyomány nagy lelki egységről beszél. Eddig nem tudtunk külön kun, besenyő, palaóc, matyó, stb. zenét kimutatni. Egy két tucatnyi székely és dunántúli dallam bizonyult eddig helyhez kötöttnek. Egyébként mindenfajta dallam közös az ország minden részében. (Meglepő egyezések akadnak a legtávolabbi vidékek között.) Naiv tudatlanságból néha „székely dalok” címén szerepelnek országszerte ismert dalok. Hogy a székelyek, sőt a moldvai, bukovinai magyarok is tudják, amit az egész ország tud, azt bizonyítja, hogy mily nagy a centripetális erő a magyarság legkülönbözőbb eredetű, egymással nem is érintkező csoportjaiban.*”

A közös zenei gyökrend miatt?

*

Már Kodály kezdeményezte a különféle népzenei számítógépes összehasonlítását, ám az akkori technika gyöngének bizonyult. Azóta javultak a gépek, és a világhálón immár hatalmas a géprekész, népzenei adattömeg: Amerikától Kínáig, népenként több ezer dal. A 2006-os esztendő legizgalmasabb magyarságtudományi könyvét Juhász Zoltán, a Központi Fizikai Kutatóintézet tudósa, a kiváló furulyaművész írta. Címe: *A zene ősnyelve*.² Juhász művében *kizárólag matematikai és zenei szempontokat* követett. A történeti, nyelvészeti, régészeti stb. eredményekre csupán tárgyilagosan utal, magyarán kikerüli az ugor-török háború azóta sem csendesült utóharcait, meg a „déli bábokat.”

Könyvében kilenc népzene egyenként ezernél, olykor kétezernél több dallamát vetette egybe: a kínait, a Volga-vidékit, a szicíliait, a szlovákokat, magyart, az Appalache-it (kelta:

¹ Kodály Zoltán: *Magyarság a zenében*, Magvető, Bp. 1984.

² Fríg kiadó, Bp. 2006.

zártan élő ír-skót bevándorlók muzsikája), a németet, a franciát, a bolgárt. A végeredmény magyar szempontból: igen szoros összefüggés az első négy között, erős az Appalache-ival, gyenge a némettel és a franciával, alig kimutatható a bolgárral. Gyakori föllépésein Juhász eljátssza az összefüggéseket, kötetben pedig tanulmányozhatják a matematikai módszereket, levezetéseket, grafikonokat és persze a kottákat. Az adatokból kiderül, hogy a vizsgált népzene a magyaron keresztül érintkeznek egymással. Juhász következtetései: *1. a kínai-volgai-szicíliai-magyar („keleti”) csoport és a kelta (ír-skót)-német francia-szlovák („nyugati”) csoport zenéje közti kapocs a magyar és a szlovák népzene; 2. ha létezett „nyugati-” illetve „keleti zenei ősnyelv”, akkor a Kárpát medence népzeneje mindegyikből (!) kihagyhatatlan; 3. a magyar egyszerre a leghívebb őrzője a „keleti” és „nyugati” zenei ősnyelv elemeinek – a szlovák a magyaron keresztül kapcsolódik hozzájuk; 4. ez csak közvetlen érintkezés eredménye lehet; 5. a magyar népzene azokban a távoli évezredekben gyökerezik, amelyekben a zenei ősnyelv(ek) alapelemei kialakultak...*

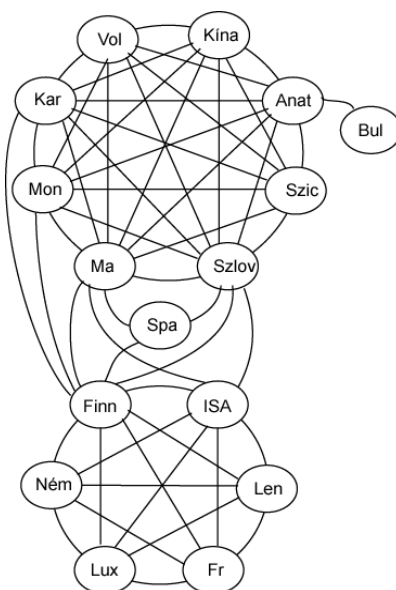
Hogy mikor, hol és miként került ilyen mély kapcsolatba a magyar népzene a „keletiekkel” és a „nyugatiakkal”, egyelőre nem tudjuk. Juhász Zoltán időközben folytatta kutatásait.³

Könyve megjelenése óta újabb hét népzene vizsgált meg, a finnt, a lengyelt, a Bartók által is kutatott anatóliai, a kaukázusi karacsáj-balkárt, a mongolt, a spanyolt, a luxemburgi-lotharingiai, és az Appalache-i ír-skót gyűjteményt kiegészítette az angollal. Összesen tehát tizenhatot.

Magyar:	2323 dallam
Szlovák:	1940 dallam
Volga-vidék:	1604 dallam
Kínai:	2041 dallam
Mongol:	1568 dallam
Karacsáj-balkár:	1099 dallam
Anatóliai török:	2299 dallam
Szicíliai:	1380 dallam
Bulgár:	1040 dallam
Finn:	2400 dallam
Lengyel:	1572 dallam
Skót-ír-angol:	2207 dallam
Francia:	2048 dallam
Német:	2421 dallam
Luxemburgi+Lotharingiai:	1200 dallam
Spanyol:	1418 dallam

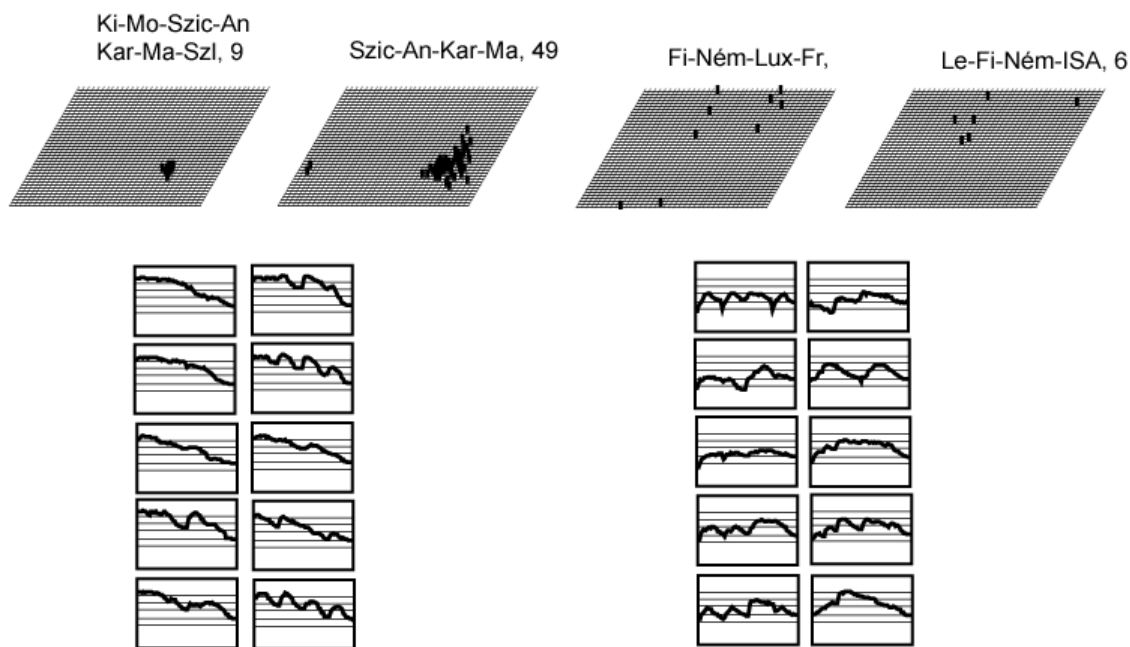
Kiderült, hogy a finn népzene kincs közelebb áll a magyarhoz, miként eddig a zenekutatók gondolták, de mégis inkább a „nyugatihoz” tartozik, tehát a német, francia, luxemburgi-lotharingiai, spanyol, lengyel társasághoz, melyek közül – meglepő módon a spanyol a legközelebbi rokonunk. Utána következik a finn, valamint az ír-skót-angol vegyesválogatott. Még izgalmasabb, hogy a tömeges dallamegyezések miatt a szicíliai népzene átkerült a „keleti” csoportba, a kínai, a mongol, a karacsáj-balkár, a Volga-vidéki, az anatóliai és a magyar meg a szlovák mellé.

³ Juhász Zoltán: A magyar népzene eurázsiai kapcsolatainak vizsgálata mesterséges intelligenciák segítségével, A magyarság és a Kelet, II. Östörténeti Konferencia, Magyarok Világszövetsége, Bp. 2008.

1. ábra. 16 eurázsiai népzene kapcsolatrendszere. Az élek azt jelölik, hogy az okszerű kapcsolat valószínűsége nagyobb, mint 0,999. (Juhász, 2008.)

A kutatás kiterjesztés megerősítette az eddigi eredményeket, ugyanakkor az is kiviláglott, hogy a „keletiek” közt létezik 9 olyan egymáshoz közeli dallamvonal, amely mintegy közös „ős”-nek, dallammagnak tekinthető. „Ezek bonyolult, oktáv terjedelmű, ereszkedő, bizonyos esetekben pontos kvintváltó, legtöbbször négysoros dallamok.” Sőt, azt is kirajzolta a számítógép, hogy a szűkített „keleti” csoport szicíliai, karacsáj-balkár, mongol és magyar négyesének vizsgált zenekincsében 49 közös dallamcsoport található! Ezzel szemben a „nyugati” népzene nem szerveződik egy, vagy több mag köré, a kevés közös elem – 9, illetve 6 – elszórtan helyezkedik el a gép által készített „ősnyelv térképen.”

2. ábra. Bal: A keleti mag típusai az ősnyelv térképén, néhány jellemző dallamvonallal. Jobb: négy nyugati kultúra közös típusai a térképen, és néhány dallamvonal. (Juhász, 2008.)

A dallamvonalak az ötvonalas kottán értelmezhetők. A keletiek egységes nagy hangterjedelmű ereszkedő, a nyugatiak kis hangterjedelmű, változatos típusok.

Ezek az egyezések igen egyszerű, kis hangterjedelmű, laza szerkezetű dalocskák. Vagyis a „dallamag” léte nem szükségszerű.⁴

Annyi biztos, hogy népzeneink, akárcsak nyelvünk, nem csak ezer esztendeje szilárd tömb, hanem messzi rokonságok egyesítője is. Bartók Béla valami hasonlóra gondolhatott, amikor így írt: „Az a gyanúm, hogy a földkerekség minden népzeneje, ha elegendő anyag és tanulmány áll majd rendelkezésünkre, alapjában visszavezethető lesz majd néhány ősfomára, őstípusra, ős – stílus – fajra.”

*

Népdalaink és beszédünk első, és leglátványosabb hasonlósága a képiség. A szó elején, a gyökben kimondott kép a különféle tájszólásokban beszélgetők tudatában ugyanazt jeleníti meg, pl. *tör, dúr, durva, dara, törékeny, törek, stb.* Az egyszerűbb mondatot ugyanígy szerkesztjük: a mondanivalót helyezzük az élre.

A magyar népdal hajszára ilyen szerkezetű: nagy erejű láttatással indul, melyet szinte ragként illeszkedő további képek egészítenek ki: „Az hol én elmegyek,/ Még a fák es sírnak,/ Gyenge ágaikról/ Levelek lehullnak.” Dalainkban a hangsúly ereszkedik a következő mondatig, azaz zenei gondolatig. Kodály írja:

„Az ötfokúság (...) eredete és múltja teljes homályban van. Legújabbban a matriarchátus kultúrájával akarják kapcsolatba hozni.” Az ötfokúságot Bartók is ősréginek tartotta: „Az ősz-zenének maradványait még ma is fellelhetjük egyes – zenei hagyományait hűségesen őrző – nemzetek alkotásaiban.”

⁴ Juhász Zoltán, 2008.

Nyelvünk további *alapereje a szervesség*. A befogadott idegen szavakat nyelvünk gyököknek tekinti, s a ragok meg egyéb toldalékok által magába szövi őket. Selmeczi György hívta föl a figyelmemet arra, hogy a zenei anyanyelvünk a gregoriánt pentatonná tette.

Zenénk szervességéről írja Bartók: *„A népzene tehát a természet tüneménye. Mai formái olyan környékek öntudatlan alkotásának eredményei, amelyek minden kulturális befolyástól mentesek. Ez az alkotás ugyanolyan szerves szabadsággal fejlődött, mint a természet egyéb élő szervezetei: virágok, állatok, stb. Éppen ezért olyan gyönyörű, olyan tökéletes a népzene.”*

Szabad a szórendünk, a szóalkotásunk, ki ne értené, hogy „Az időjósnek befellegzett?” E szabadság csillog népzenénk helyi változatainak szinte végtelen gazdagságában, sőt, a zenéhez kapcsolódó táncokban is. Talán ez az oka annak, hogy a mi táncaink, különösen a férfiakéi nem közösségi, körtánc jellegűek, hanem szólókra, a táncos személyiségére épülnek.

Szülőfalumban élt egy híres táncos, Fülöp Feri bácsi. A néprajzosok sokat filmezték. Megkérdezték egyszer tőle: Feri bácsi, tegnap ugyanerre a zenére a verbunkost úgy járta, most meg így? Azért, mert tegnap este fehérbort ittam, most meg pirosat.

*

Lehetséges, hogy zenénk és nyelvünk azért hasonlít annyira egymásra, mert bölcsőjük közös otthonban ringott a messzi múltban, amikor még sem „finnugorok”, sem „törökök” nem léteztek?

Megérjük-e, hogy anyanyelvünk belső természete, népzenénk és tánc-anyanyelvünk tananyag lesz a magyar oktatásban? Hogy Juhász eredményeit nyelvészeink átveszik, lefordítják-e a maguk tudományára és betemetik a köztük és a magyar ajkúak közt százötven éve mélyülő szakadékot?

Hogy mikor, hol és miként került ennyire mély kapcsolatba a magyar népzene a „keletiekkel” és a „nyugatiakkal” – egyszerre? külön? A Kárpát-medencében? A Volga-vidéken? Nem tudjuk. Annyi biztos, hogy a kizárólag északra tekintő honi őstörténet-kutatás látkörébe Juhász Zoltán fölfedezése nem illeszthető. A tudós művész mindenesetre folytatja „ásatásait”.

Ma már csupán elhatározás kérdése, hogy Juhász módszerét nyelvészeink átveszik-e, lefordítják-e a maguk tudományára, s elvégzik-e az összehasonlító elemzéseket. Egyelőre ennek nem mutatkoznak jelei, márpedig az ő ideológiamentes módszere lehetőséget teremtene végre nyelvtudományunk, és a magyar ajkúak közt százötven éve mélyülő szakadék betemetésére.

(A szerző 2008 karácsonyára megjelenő „Nyelvédésanyánk” tanulmánykötetéből.)